

TRADÍCIE VERZUS INOVÁCIE VO FILOLOGICKÝCH DISKURZOCH V GERMANISTIKE NA POZADÍ NOVEJ FILOLÓGIE

Roman Mikuláš

Pedagogická fakulta UK Bratislava a
Ústav svetovej literatúry SAV Bratislava

Abstrakt: V analógii k pojmom *New Criticism*, *New Historicism*, *Neostrukturalismus* alebo *Neue Hermeneutik* sa v germanistike v 80. rokoch 20. storočia začína rozvíjať polemická diskusia o tzv. *novej filológii* (Neue Philologie). Atribút „nový“ v spomínaných prípadoch predpokladá stav stagnácie a pocit potreby inovácie a posunu niekam vpred. Zároveň ide prakticky v každom prípade o polemický atribút, ktorý má potrebné alebo žiaduce inovácie ešte len podnietiť. Vyjadruje istý druh protestu, ale zároveň aj prijatie dôležitosti odbornej debaty, ktorá si v 90. rokoch 20. storočia našla svoje fejtonistické podložie, teda aj širšie publikum. V literárno-vednej germanistike sa tento stav dá vysvetliť na pozadí vývoja a orientácie disciplíny hlavne od konca 60. rokov 20. storočia, odkedy neustála inovácia a teoreticko-metodologický pluralizmus razia jej identitu. Nová filológia odpovedá na niektoré podstatné posuny v uvažovaní o estetickom texte (napr. Karl Stackmann) aj v otázke autorstva v kontexte známej diskusie o smrti autora Rolanda Barthesa. Predložená prehľadová štúdia skúma imanentné akademické predpoklady predmetnej diskusie okolo novej filológie, sústreďuje sa pritom z jednej strany na markantné prelomové fázy literárno-vednej germanistiky a na širší spoločenský kontext tejto diskusie z druhej strany.

Kľúčové slová: new philology, germanistika, medievalistika, otvorený text, autor, variance, mouvance

Abstract: In analogy to the concept of the *New Criticism*, *New Historicism*, *New Structuralism*, or *New Hermeneutics* in German studies in the 80s of the 20th century a polemical debate on the so-called *New Philology* began to develop. The attribute "new" in the abovementioned cases presupposes a state of stagnation and a sense of need for innovation and a movement forward. At the same time, it is a polemic attribute that has the task of initiating necessary or desirable renewals. It is expressing a kind of protest and also a kind of recognition of the importance of a professional discussion. This found their wider audience in the 90th year of the 20th century in feuilleton. In German studies one can explain this state against the background of the discipline's orientation since the end of the 1960s. German studies get their identity by permanent innovations and by theoretical and methodological pluralism. The new philology is responsive to some fundamental

shifts in thinking about aesthetic texts (eg. Karl Stackmann) and also it is reacting to the question of authorship in the context of the well-known debate on the death of the author by Roland Barthes. This essay examines immanent academic presuppositions of the debate on the new philology. It is focused on most striking upheavals in German philology and on a broader social context of this discussion.

Keywords: new philology, German philology, mediaeval studies, open text, author, variance, mouvance

1. ÚVOD

Filológia je vo svojej diferencovanosti komplexný a dynamický priestor. Časom sa menia metódy a aj vnímanie jej predmetu, úloh aj cieľov. Od konca 80. rokov 20. storočia sa na filologickej scéne objavil pojem *New Philology* (nová filológia).

„Staré“ či „nové“ sú atribúty, ktoré majú vo vedeckých diskurzoch polemický náboj, polarizujú, provokujú kritické revízie vedeckého poznania. Nová filológia sa objavuje ako reakcia na stav stagnácie či dokonca krízy disciplíny, ktorá sa etablovala začiatkom 19. storočia. Táto kríza disciplíny prichádza s relatívnym oneskorením a takpovediac neparadigmaticky – na rozdiel od legitimačnej krízy literárnej vedy v 70. rokoch 20. storočia. Po fáze stagnácie či krízy sa teraz ale natíska otázka, čo je vlastne prekonané. Ešte predtým, ako sa začalo diskutovať o novej filológii, Paul de Man publikoval stať s názvom *The Return to Philology* (1982). Tézky novej filológie nie sú v ničom nové, objavujú sa iba v zvýšenej intenzite a nových konšteláciách. Prispieva to k sebareflexii disciplíny a často to spôsobuje aj paradigmatické zmeny, nie však v prípade novej filológie.

Na objasnenie situácie v Nemecku by som mohol uviesť kolokvium, ktoré sa konalo v Jene v roku 1995 pod názvom *Alte und neue Philologie* (*Stará a nová filológia*). V anotácii podujatia sa dočítame, že vedný diskurz sa nachádza vo fáze kulturologicky podloženej „refilologizácie“. Na tomto podujatí sa diskutovalo o tézach novej filológie, ktoré sa týkali základných filologických otázok.

2. POJEM

Pojem nová filológia označuje súbor téz (prevažne amerických a francúzskych vedcov) nasmerovaných voči metóde textovej kritiky v súlade s filologickými princípmi Karla Lachmanna. Cieľom filologického snaženia je podľa neho rekonštrukcia originálu.

Pojem nová filológia ako prvý komplexnejšie uchoпил Stephen G. Nichols (1990), pričom kritizoval hlavne princíp rekonštrukcie originálu, ktorý podľa jeho slov nedokáže postihnúť realitu stredovekej praxe. Prostredníctvom tohto pojmu sa v medievalistike etabloval princíp, ktorý vychádza z kritiky Lachmannovej rekonštrukčnej filológie a ktorý sa snaží implikovať nové kritériá textovej kritiky a edičných princípov. Pre Lachmanna boli rukopisy iba pomôckou, cieľom bol zrekonštruovaný „originál“. Z toho vyplýva, že pre novú filológiu majú všetky rukopisy v princípe rovnakú hodnotu a táto paradigmatická zmena optiky sa týka aj pojmu autorského subjektu a autorskej intencie. Predstava stredovekého autora je podľa novej filológie naivná. Naopak, prítomný je skriptor, ktorý sa zhmotnený v rukopise dostáva do zorného uhla filológie. V celej šírke predpokladov a konzekvencií tohto posunu o tom píše Karl Stackmann vo svojej štúdii *Neue Philologie? (Nová filológia?, 1994)*.

3. GENÉZA – TEORETICKÉ POZADIE A VÝCHODISKÁ

Diskusia okolo novej filológie od začiatku presahovala rámec textovej kritiky, jej kontexty boli širšie. Prehodnocoval sa pojem autorského subjektu, uvažovalo sa o implikáciách kategórie diela a pod. Tieto zásadné otázky sa, samozrejme, týkajú zákonitostí, na základe ktorých filológia produkuje vedecké výpovede. Tieto majú svoje teoretické podložie v postmodernej teórii, v diskurznej analýze, v postštrukturalizme a dekonštrukcii. Likvidácia subjektu autora, autorskej intencie, fragmentárnosť a otvorenosť textu a iné prenikli do filológie relatívne neskoro, teda až koncom 80. rokov 20. storočia. Nová filológia ale iba v náznakoch ukotvila svoje kritické teoretické autoreferenčné reflexie, ktoré sa, ako je známe, objavovali už oveľa skôr – už v 50. rokoch sa diskutovalo o autentickosti autorského subjektu a otvorenosti diela. Barthesove a Foucaultove tézy len akoby potvrdzovali pádnosť kritiky autorskej intencie (Marti, 1988, s. 10).

Germanistická medievalistika ale vo svojej edičnej praxi neabstrahuje od kategórie autorského subjektu a diela, a to napriek tomu, že nová filológia rezolútne odmieta hierarchizáciu textových svedectiev¹. V špeciálnom čísle *Časopisu pre nemeckú filológiu (Zeitschrift für deutsche Philologie, vol. 116, 1997)* sa na širšej ploche diskutuje o novej filológii špeciálne vzhľadom na nemeckú medievalistiku, ktorá do istej miery zostáva verná tradičnej textovej kritike. Nová filológia sa tu chápe skôr ako otvorenie sa teoretickej diskusii, čoho konzekvenciou by malo byť prehodnotenie základných filologických kategórií explicitne vzhľadom na stredoveké texty v národných jazykoch.

¹ Tak napríklad v období medzi rokmi 1994 a 1998 vyšli tri edície Walthera von der Vogelweide.

Nápadné na predmetnej diskusii je, že sa predpokladá situácia, ktorá reálne neexistuje. Lachmannove východiská totiž neboli prijímané rigorózne a nekriticcky, práve naopak. Lachmannova pozícia bola vždy prítomná v živej teoretickej diskusii germanistickej medievalistiky a v 80. rokoch 20. storočia sa od jeho teorém prakticky úplne ustupuje, a to ešte pred diskusiou okolo novej filológie². Gustav Roethe napríklad svojím projektom *Deutsche Texte des Mittelalters* (*Nemecké texty stredoveku*) už v roku 1904 zavrhol Lachmannovu koncepciu. Teoretickú diskusiu v germanistike v 60. rokoch 20. storočia zasa ovplyvnil Karl Stackmann svojou štúdiou *Mittelalterliche Texte als Aufgabe* (*Stredoveké texty ako úloha*, 1964), v ktorej sú všetky premisy novej filológie prakticky predformulované. V kontexte novej filológie sa táto už známa diskusia objavuje v trocha inom svetle, abstrahuje sa od predmetu filologických výskumov a diskutuje sa primárne na metateoretickej úrovni. Na danej diskusii je nápadné, že sa neprehodnocujú filologické tradície komplexne (Williams – Krapp, 2000).

Pod vplyvom novej filológie sa zároveň etabluje aj iná predstava o stredoveku vôbec. Dosah tohto vývoja plasticky naskicoval Jan-Dirk Müller, ktorý v predpolí sympózia *„Aufführung' und ‚Schrift' (Performancia' a ‚písmo)“* uvádza: „Z filologického aspektu sa stály autorský text (so svojimi derivátmi ako originál, archetyp, autorský variant, kontaminácia a pod.) pre staršiu literatúru javí ako fikcia...“ (Müller, 1996, XV)

Variance – mouvance

Predstava autorského textu alebo originálu sa v novej filológii nahrádza teoreticky dobre kontúrovaným pojmom otvoreného textu, ktorý už v 60. rokoch 20. storočia presadzoval Umberto Eco. Kľúčovými pojmami novej filológie sú preto *variance a mouvance*. *Variance* vyjadruje performatívnu recepciu, varianty v rámci jednotlivých rukopisov určitého diela. Môžu to byť chyby z nepozornosti, nedostatky v predlohe, vedomé prepracovania a zásahy, ktoré sú natoľko komplexné a systémové, že znamenajú už novú koncepciu diela. Všetky tieto varianty majú pre novú filológiu rovnakú hodnotu. *Mouvance* znamená aspekt stredovekej spisby v národných jazykoch a označuje pohyblivosť istých celkov diela alebo jednotlivých strof, s ktorými sa narába ako s kamienkami mozaiky, ktorú možno rozobrať a poskladať rôznym spôsobom, a tieto kamienky sú voľne kombinovateľné. Tieto pojmy relatívne jasne označujú realitu stredovekej textovej tradície (Bein, 1997).

Écriture

Okrem toho Bernard Cerquiglini razí pre stredovekú kultúru koncept textu, ktorý sa vyznačuje nápadnou podobnosťou s Barthesovou a Derridovou *écriture*.

² Príkladom je metóda würzburskej školy.

Jeho koncept je ešte radikálnejší ako pojem „variantu“ (Fassung), ktorý sa chápe ako opozičný model Lachmannovho rekonštruovaného originálu. Takisto aj kategórie autora a diela sú podľa Cerquigliho nevhodné pre analýzu stredovekých textov. Stredoveký text existuje podľa Cerquigliho principiálne iba ako variant. Aj tento fenomén germanistická textová kritika pozná už dávnejšie – je známy pod pojmom „iterujúci variant“ (Stackmann, 1997; Bumke, 1996). Literárnovedný koncept *écriture* sa vzťahuje na význam textu, ktorý je nezávislý od podmienok tradície, ale variantnosť vyrastá z materiálneho textu, rukopisu. Špecifická variantnosť starofrancúzskych textov (*ancien français*) priviedla Cerquigliho (1983; 1989) k názoru, že rukopisné tradovanie znamená proces nekonečného pohybu. Jeho dynamický pojem textu neskôr podstatne ovplyvnil diskurz novej filológie (Cerquigli, 1989, s. 114). Avšak ideu Cerquigliho konceptu nájdeme už aj v prácach Paula Zumthora (1987, 1994).

K Cerquigliho konceptu sa hlási okrem novej filológie aj materiálová filológia (Material Philology) či nová medievalistika (New Medievalism) (Brownlee – Brownlee – Nichols, 1991; Nichols, 1996). S týmto konceptom sú ale spojené mnohé známe nedoriešené otázky editorského charakteru v rámci printového média. Už Cerquigli odkazuje na možnosti digitálnej prezentácie, teda na aspekt, ktorý bol dlhý čas prehlíadaný. Nová filológia sa nevenovala otázke digitálnej prezentácie, čo azda možno pripísať jej čisto teoretickému razeniu. Tento fakt patrí k špecifikám novej filológie takisto ako prehliadanie kritických sebareflexií tejto disciplíny hlavne v 60. rokoch 20. storočia³. Okrem toho treba spomenúť, že nová edičná prax, snažiac sa prijímať výzvy novej filológie, nie vždy úspešne realizovala to, čo sa od nej teoreticky očakávalo. Pozitívum toho, ako sa sebareflexia disciplíny odvíjala pod vplyvom novej filológie, je, že sa znova začali prehodnocovať edičné princípy a začalo sa uvažovať o podobách a funkciách variantnosti stredovekej literatúry (Heinzle, 1994; Westra, 1995).

Hranice textu

Barbara Sabel a André Bucher sa v antológii *Der un feste Text (Nestabilný text, 2001)* explicitne venujú jednej z podstatných kategórií literárnovedných a kulturologických diskusií. Odkazujú na ich mnohoznačnosť, multiperspektívnosť, na postštrukturalistickú teóriu, ktorá upozornila na procesný charakter textov a ich intertextovú podmienenosť (Sabel – Bucher, 2001, s. 5).

Treba uviesť dve hlavné tendencie, resp. konzekvencie pre editorskú prax, ktoré sa týkajú hraníc textu, a tak aj otázky vzniku významu. Okrem tu predostrenej *new philology* je to *critique génétique*, ktorá skúma texty v kontexte tradície, teda text integrovaný v jeho genéze, a to ako jeden celok, ako korpus,

³ Vhodný vstup do už rozbehnutého diskurzu ponúka spomínaný Karl Stackmann a jeho práca *Mittelalterliche Texte als Aufgabe (Stredoveké texty ako úloha)*.

pričom si *critique génétique* kladie otázku, aký vplyv má tento korpus na interpretáciu daného textu. V prípade stredovekých textov je táto otázka evidentne prítomná. Nová filológia s kategóriou autorizovaného textu neoperuje a význam textu vidí práve v jeho variantnosti.

Autor – subjekt – postmoderna

V diskusii o kategórii autorského subjektu je germanistika polarizovaná. Tradičné pojmy ako autor a dielo, prípadne dokonca jednota autora a diela, sa v súčasnom teoretickom diskurze stali indikátormi progresivity či konzervatívnosti. Avšak príslušné teoretické východiská je nutné najprv inkludovať do vedeckej praxe daného odboru. Likvidácia autora totiž, ako sa zdá, v kontexte germanistickej medievalistiky nemá svoje opodstatnenie vzhľadom na textový materiál, skôr je motivovaná prijímaním abstraktných téz postmoderných teórií, ktoré konštatujú absenciu autorského subjektu principiálne pre všetky stredoveké texty. Karl Stackmann vidí hlavný problém v tom, že sa v rámci germanistickej medievalistiky nedokázal prekonať priestor medzi teoretickými východiskami a dejinami tradovania (Stackmann, 1994). Zvláštnosťou takejto diskusie je, že sa nie vždy vedie na úrovni, na ktorej sa rozhoduje o tom, kam bude diskusia smerovať, teda nie na teoretickej úrovni, kde sa teoretický argument stretá s iným teoretickým argumentom. Okrem toho môžeme sledovať úzke prepojenie viacerých teórií, ktoré takpovediac zlikvidovali geniálny autorský subjekt. V akademickej diskusii sa mnohé aspekty strácajú a nivelizujú. Kritické prehodnocovanie kategórie autora treba sledovať aj v širších spoločenských kontextoch a mimo akademických diskurzov. Barthes a Derrida celkom jednoznačne odkazujú na tieto kontexty súčasnej životnej praxe.

Rüdiger Schnell vo svojej štúdiu *Autor und Werk im deutschen Mittelalter (Autor a dielo v nemeckom stredoveku)* však kritizuje aplikáciu postmoderných ideí na stredovek (Schnell, 1998, s. 20). Proti porovnávaní či stotožňovaniu stredovekej a postmodernej situácie v ponímaní autora alebo diela namieťa, že postmoderné predstavy o týchto kategóriách vyrástli z pozorovaní moderných či postmoderných, nie stredovekých textov. Až koncom 19. storočia sa začala pertraktovať poézia abstrahujúca od autorského subjektu (Stéphane Mallarmé, Paul Verlaine, Arthur Rimbaud, Charles Baudelaire). Už Mallarmé tvrdí, že nie autor, ale jazyk hovorí (Barthes, 2000, s. 187). Postulát autonómneho jazyka ovplyvnil celé 20. storočie. Likvidáciou autorského subjektu sa rodí recipient, čitateľ, s jeho konštruktívnym potenciálom. Autor sa pritom stráca v texte.

Treba si ale všimnúť, že už v stredoveku sa prihliada na konštruktívny potenciál recipienta, že táto kategória je konštitutívna aj pre textovú komunikáciu v stredoveku. Téza o smrti autora a o otvorenom diele sa preto dá argumentačne podložiť aj vzhľadom na stredoveké texty. A ak chápeme pod pojmom postmoderna postoj zavrhujúci akékoľvek predstavy singularity, centra či

celostné koncepty, potom sa tento postoj dá teoreticky aplikovať aj v medievalistike.

4. KRITIKA A DISKUSIA V NEMECKU

O teoretickom či metodologickom prínose sčasti veľmi polemických reakcií na Cerquigliiniho článok *Eloge de la variante* (*Chvála variantu*, 1983, 1989) sa diskutuje už dlhšie, pričom môžeme pozorovať absolútnu rôznorodosť názorov. Konsenzus môžeme nájsť iba v názoroch, že Cerquigliini neformuluje žiadne nové idey.

Po prvotnej vlne nadšených, ale aj radikálne odmietavých reakcií sa dá objektívne konštatovať, že nová filológia dokázala roznieť dosť širokú a plodnú teoretickú diskusiu, čím sa vôbec stáva hodnotným a pozoruhodným fenoménom dejín disciplíny. Problematika okolo novej filológie, ako to prezrádza aj toto tematické číslo časopisu *Philologia*, má aj dnes váhu a, dúfajme, aj publikum.

V Nemecku sa nová filológia prijíma skepticky a v princípe každá reakcia na tento nový pojem je sprevádzaná explicitným zdôrazňovaním toho, že nie je ničím novým a že otvára staré známe otázky, ktoré boli sformulované už dávno ako reakcia na Lachmannovu metódu archetypu. Už dávno sa hovorí o tom, že táto metóda skresľuje tradované texty.

Nadšené prijímanie tiež novej filológie alebo výrazne odmietavé reakcie ale zároveň odhaľujú diskusný deficit v germanistickej filológii koncom 80. a začiatkom 90. rokov 20. storočia. Je to prelomové obdobie, ktoré sa nedá redukovať na nejakú jasnú singulárnu príčinu. Je potrebné mať pred očami celú šírku podnetov, ktorých korene siahajú až do 19. storočia do kontextu etablovania sa filológie ako disciplíny, a viesť teoretickú diskusiu o úlohách a cieľoch filológie, o jej tradáciách a národných špecifikách – to sa však v diskurze novej filológie nedeje alebo nie dostatočne diferencovane.

Metóda tzv. starej filológie sa často označovala ako normalizácia stredovekého textu. Dialo sa tak napríklad zjednocovaním pravopisu a gramatiky, dodatočným dosadzovaním interpunkcie, rozpisovaním skratiek a pod. Každý manuskript v zmysle novej filológie predstavuje unikát, individuálne zhotovený prepisovateľom. Vyššie predstavený princíp *variance* síce nová filológia konsekventne aplikuje na všetky texty stredoveku, avšak nie vždy sa dá argumentačne spoľahlivo podložiť. Existujú totiž príklady, ktorými sa jeho pádnosť a relevantnosť dajú ľahko spochybníť. Takým je napríklad rytiersky (dvorský) román (Heinrich von Veldeke, Hartmann von Aue, Wolfram von Eschenbach, Gottfried von Straßburg a i.).

V dôsledku rôznych odkazov novej filológie na teoretické diskusie postmodernej koncom 80. rokov 20. storočia nie sú kritické konfrontácie s novou filológ-

giou jasne kontúrované. Práve v germanistike sa nová filológia spochybňuje, pretože jej hlavné postuláty rezonovali už v 50. rokoch 20. storočia. Skutočne novým aspektom je inklinácia k ideám diskurznej teórie Michela Foucaulta. Pôsobenie novej filológie na germanistickú textovú kritiku sa teda obmedzuje na teoretické premisy diskurznej teórie či neskorého štrukturalizmu (Barthes), ktoré sa začínajú v germanistike intenzívnejšie recipovať takisto až koncom 80. rokov 20. storočia, aj keď napr. Barthesove práce boli prekladané už od konca 60. rokov. Celkove sa plošná recepcia francúzskych prác začína koncom 80. rokov.

Širšia diskusia teoretických premís sa v germanistickej medievalistike nevedla⁴, existujú ale ojedinelé parciálne pokusy o ich kritické prehodnotenie. K dispozícii sú viaceré práce, ktoré problematizujú kategórie autorského subjektu a diela, nepreberajú však premisy postmodernej diskusie (Peschel – Rentsch, 1991; Wachinger, 1991). V textovej kritike germanistickej medievalistiky sa teorémy postmodernej nepresadili, pretože o otvorenom texte sa diskutuje od 60. rokov 20. storočia pomerne dynamicky aj mimo línií postmodernej teórie. Len niekoľko autorov preberá terminológiu a premisy postmodernej (Röcke, 1995; Stackmann, 1994; Collini, 1996).

5. PRÍKLADY A REALIZÁCIE

Ako príklad autentickej prítomnosti autorskej intencie, autoreferenčných výpovedí autora alebo editora v stredovekom texte možno uviesť parafrázu piesne Willirama z Eschenbergu. Text je dvojjazyčný, usporiadaný v troch stĺpcoch. Biblický text je písaný v latinčine a komentáre sú písané v latinčine a nemčine. V pisárskych dielňach to pre pisárov spočiatku nebol žiaden problém, neskôr sa to však pre nich stalo neriešiteľným problémom a trojstĺpcový systém zrušili, text usporiadali pod seba (Gärtner, 1988).

Williramov príklad odкрýva aj inú vrstvu stredovekej tradície – rôzne druhy prepisu. Gerhard Schmitz na príklade Konrada z Heimesfurtu v jeho veršovanom epose *Diu urstende (Vzkriesenie)* identifikuje inteligentného pisára, ktorý v prólogu eposu uvádza poznámku: „... nech sa mi nikto neopováži niečo zoškrabovať pemzou alebo nožikom alebo gumovať a na margu niečo opravovať, na čo sa na liste údajne zabudlo!“ (Urstende, s. 14 – 17, citované podľa Hahna, 1840, s. 103) Inteligentný skriptor prejavom svojej intencie indikuje, že nekopíruje slepo všetko. Na základe vlastných skúseností a vedomostí, znalosti rôznych predlôh sa snaží skonštruovať kompaktný a čistý text.

Podobne dobrý príklad autorskej intencie nájdeme u Wirnta z Grafenbergu v úvode jeho veršovaného románu *Wigalois*: „... aj keď sa vo mne nájdú zmeny

⁴ Porovnaj Schnell (1997, s. 64).

(wandels), recipient by ma mal ušetriť chybných zásahov.“ (Aus dem Wigalois des Herrn Wirnt von Grafenberg, s. 4 – 7, citované podľa Ziemanna, 1838, s. 252)

Tradičným filológom takíto pisári nie veľmi vyhovovali a považovali ich za rušivý element. V lachmannovskej tradícii rekonštruujúcej ideálny originál dochádza ku kurióznym fenoménom. Ako príklad odkážem iba na dobre známy fenomén tzv. „problému Veldeke“. Vydavatelia románu *Eneas (Eneide)* Heinricha z Veldeke (Henric van Veldeken) sa pokúšali rekonštruovať pôvodný limburgský dialekt, v ktorom mal byť tento román napísaný (porovnaj napr. Otto Behagel a jeho vydanie z roku 1882⁵). Tento problém podľa Veldekeho editorov spočíva v nedostatočnom poznaní jazyka, ktorý Veldeke používal, teda jazyka teritória Limburg, Brabant, Flámsko (Schieb – Frings, 1947, 1949; Klein, 1985). K ďalším omylom prispela aj práca Carla Krausa *Heinrich von Veldeke und die mittelhochdeutsche Dichtersprache* (Kraus, 1899). Realita textovej tradície je ale taká, že žiaden rukopis *Eneasa (Eneide)* nie je zachovaný v tomto dialekte⁶, a preto je tento problém relevantný iba v kontexte „starej“ filológie.

Nestabilný text – Nárek Nibelungov

Naproti tomu pre zástancov novej filológie je rukopis jediná autorita. Editor-ská prax zostáva touto pozíciou nedotknutá. Jedinou výnimkou je Joachim Bumke a jeho edícia „Náreku Nibelungov“ (porovnaj Stackmann, 2001). Joachim Bumke sa problému edície diel s veľkým aparátom variantov venuje dlhodobo a systematicky (Bumke, 1996b). Túto problematiku ozrejmuje na paralelných variantoch rytierskej (dvorskej) epiky. Bumke svoje úvahy o primáte rukopisu ukotvuje v kontexte teoretických východísk týkajúcich sa autorského subjektu a diela (Bumke, 1997). Zastáva názor, že iba niektoré diela sa dajú označiť za originál, a to diela, v ktorých sa dá jasne identifikovať inscenácia autorskej roly. Bumke tu odkazuje na spisbu obdobia od 70. rokov 12. storočia. Autor sa inscenuje ako rozprávač a prezentuje sa prostredníctvom autoreflexie. Autor principiálne vstupuje do kontextu prekladateľa, skriptora, redaktora, kompilátora, rozprávača atď. Eposy Bumke nechápe ako autorské diela a tvrdí, že je nutné sa rozlúčiť s predstavou subjektu autora s jeho autorskými intenciami, čím sa zviditeľní špecifickosť stredovekej tradície.

Bumkeho koncept tiež nie je nový. V 70. rokoch 20. storočia sa diskutovalo o paralelných odtlačkoch rukopisných variantov a realizoval sa projekt edície Nibelungov s paralelnými rukopismi popri ďalších variantoch textu (Batts,

⁵ neskôr Schieb – Frings (1964); dostupné on-line na: http://www.dbnl.org/tekst/veld028thfr02_01/colofon.php

⁶ K dispozícii je sedem viac-menej úplných rukopisov a niekoľko fragmentov z 12. až 15. storočia, ktoré sú napísané strednou alebo hornou nemčinou (Mitteldeutsch, Oberdeutsch). K tomu porovnaj Schieb – Frings, 1964.

1971). Michael S. Batts v jeho edícii *Das Nibelungenlied. Paralleldruck der Handschriften A, B und C* (*Spev Nibelungov. Paralelný odlačok rukopisov A, B a C*) dokazuje, že téza novej filológie o rovnosti všetkých variantov sa do istej miery dá zmysluplne naplniť a realizovala sa dávno pred Cerquigliho modelom *variance*.

Bumkeho neskorší projekt *Die Nibelungenklage (Nárek Nibelungov)* je významný z viacerých aspektov. Toto stredoveké dielo je k dispozícii v štrnástich rukopisoch, deväť z nich je viac-menej úplných, päť rukopisov sú iba fragmenty. Najstaršie rukopisy sú z polovice 13. storočia a teritoriálne pochádzajú z regiónov medzi Salzburgom a Bodamským jazerom. Bumke chcel zviditeľniť jedinečnosť a špecifickosť každého variantu a umožniť ich porovnateľnosť⁷. Špecifickosť variantu zvyrazňuje tým, že všetky štyri varianty prezentuje ako samostatné texty s vlastným číslovaním veršov. Ich porovnateľnosť je zaručená tým, že sú usporiadané synopticky (na dvojstrane), čo umožňuje sledovať, do akej miery sa zhodujú a kde sa odlišujú. Bumke a jeho postoj k výzvam novej filológie je dobrým príkladom pomerne diferencovaného diskurzu v nemeckej jazykovej oblasti⁸. Príznačným znakom tohto diskurzu je však to, že sa v ňom netematizoval význam nových médií.

Parcival a digitálne médiá

V súčasnosti prežívame prerod filológie v digitálnych médiách. Na výzvy mediálnych zmien jasne upozornil už Cerquigli, ale nová filológia na jeho odkaz na možnosti digitálnych médií reaguje ako na margináliu a zostáva upriamená na „analogový“ knižný text, aj keď si kladie otázky inšpirované diskurzom teórie médií. Na podhubí týchto otázok sa postupne rozvinula dlhodobá diskusia okolo etablovania digitálnych médií vo filologickom výskume, treba však dodať, že táto diskusia nebola primárne situovaná v teoretickom diskurze o médiách, ale bola dôsledkom recepcie postštrukturalistických a dekonštruktivistických téz.

Jerome McGann vo svojej práci *A New Republic of Letters* (2014) uvádza, že pre disciplíny výskumne zamerané na text predstavuje otvorenie sa voči digitálnym médiám najväčší možný sebareflexívny obrat. Je to jasne polarizujúca výpoveď odkazujúca na korene každej debaty o „starom“ a „novom“, „kontinentálnom“ a „transatlantickom“. Pod vplyvom tejto debaty sa menia aj kontúry filologickej metodológie a kriticky sa prehodnocuje dosah implementácie digitálnych stratégií na odbor ako taký. Existujú snahy začleniť filológiu ako odbor vychádzajúci z textového rukopisného materiálu do tzv. *digital humanities*, ale existujú aj opačné tendencie odmietajúce otvorenie sa voči digitálnym formá-

⁷ Pozri úvod k vydaniu *Náreku Nibelungov* (Bumke, 1999, s. 15).

⁸ Bližšie porovnaj špeciálne číslo *Časopisu pre nemeckú filológiu* (Tervooren – Wenzel, 1997).

tom. Tieto sa odvolávajú na Szondiho traktát *O filologickom poznaní (Über philologische Erkenntnis, 1962)*, podľa ktorého v zmysle Schleiermachersa cieľom filologického bádania je úplné pochopenie (vollkommenes Verstehen), teda čisté pochopenie textu (bloßes Textverständnis). Slovo *bloß* je použité v dvojtom význame, v zmysle čistý (nem. *blank, rein, pur*) a v zmysle jednoduchý (nem. *schlicht, simpel*). Szondi tým vyjadruje názor, že jediná a základná úloha filológie je porozumenie textu.

Diskusie okolo cieľov a úloh filológie sú omnoho širšie a diferencovanejšie. Iniciované sú nielen odkazom klasickej a novej filológie, ale aj inými odborními, ako sú textová lingvistika, niektoré disciplíny prírodných a sociálnych vied, ako aj vied o médiách. Dobrý príklad etablovania digitálnych médií predstavuje projekt Michaela Stolza, pričom jeho elektronická edícia *Parcivala* je unikum. Vysvetlenie tohto stavu je jednoduché a prozaické. Dôvod nie je v nedostatkoch média, ale v princípoch hodnotenia vedeckých výkonov. Výstupy v printových médiách sú stále lepšie hodnotené ako online výstupy. Tento projekt stavia na pozíciách, ktoré prezentoval Bumke a ktoré obsahoval diskurz novej filológie. Michael Stolz ale modifikuje svoj model v prospech konceptu prispôbeného *novej filogenéze* (new philogeny). Cieľom projektu je sprístupniť celý materiál textovej tradície *Parcivala* v jej vývinových súvislostiach a vzájomných prepojeniach. Kolektív okolo Michaela Stolza pracuje na digitálnej edícii, ktorej časti sú postupne zverejňované na adrese <http://www.parzival.unibe.ch>.

6. ZÁVER

Nová filológia svojím zameraním na rukopisné varianty upozornila na limity knižnej edície. Tradičná lachmannovská filológia vychádzala z cieľovej orientácie a zo snahy rekonštruovať pôvodný autorský text. Naopak, nová filológia inzistuje na zásadnej otvorenosti textu. V kritickej diskusii oboch extrémnych pozícií sa ozývajú skeptické tóny. Vedný diskurz sa odvíja diferencovanejšie, nie dogmaticky. Nemecká medievalistika hľadá riešenia vzhľadom na relevantné teoretické výhrady voči idei autorského subjektu, autorskej intencii, uzavretému textu, originálu, archetypu a podobne, ako boli vznesené v procese konfrontácie s teorémami postmoderných teórií.

Nemecká medievalistika mala s kategóriou autorského subjektu problémy už najneskôr v 60. rokoch 20. storočia vo výskume ľubostných dvorských piesní (Minnesang) alebo tzv. „švanku“ – krátkych žartovných poviedok. Napriek analyzovaným problémom s rekonštrukciou autorských textov germanistická medievalistika nemala vôľu likvidovať autora ako kategóriu. To sa dialo skôr na teoretickej rovine, nie v kontexte výskumu dejín tradovania. Spriahnutie medie-

valistiky a postmodernej teórie nemá jasne kontúrované a diferencované podložie. Preto je na mieste otázka, či je to, čo medievalista rozumie pod pojmom „otvorený text“, to isté, čo pod ním rozumie diskurzívna teória alebo dekonštruktivizmus. Z diskusie okolo novej filológie vyplýva, že sa prekrývajú rôzne východiskové pozície, že sa diskusia argumentačne pohybuje na rôznych úrovniach, čo celý vedný diskurz skresľuje.

Ako pozitívum vedný diskurz deklaruje posun v uvažovaní o dejinách tradovania textu, ktoré sa nevnímajú ako proces deteriorácie pôvodného textu, ale rôzne varianty textu sa docenujú v ich príslušných špecifikách a singularite. Tento posun má príslušný dosah na celú výskumnú a editorskú prax.

Literatúra

- BARTHES, Roland. 2000. „Der Tod des Autors.“ In *Texte zur Autorschaft*, eds. Fotis Jannidis, Gerhard Lauer, Matias Martinez, Simone Winko, 181 – 193. Stuttgart: Reclam Verlag.
- BATTS, Michael S., ed. 1971. *Das Nibelungenlied. Paralleldruck der Handschriften A, B und C nebst Lesarten der übrigen Handschriften*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- BEIN, Thomas. 1997. „Der offene Text: Überlegungen zur Theorie und Praxis. Quelle – Text – Edition.“ In *Ergebnisse der österreichisch-deutschen Fachtagung der Arbeitsgemeinschaft für Germanistische Edition*. editio / Beihefte 9, eds. Anton Schwab – Erwin Streitfeld – Karin Kranich – Hofbauer, 21 – 35. Tübingen: De Gruyter.
- BORCK, Karl Heinz, ed. 1964. *Festschrift für Jost Trier zum 70. Geburtstag*. Köln, Graz: Böhlau.
- BROWNLEE, Marina S. – Kevin BROWNLEE – Stephen G. NICHOLS, eds. 1991. *The New Medievalism*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- BUMKE, Joachim. 1996a. *Die vier Fassungen der „Nibelungenklage“: Untersuchungen zur Überlieferungsgeschichte und Textkritik der höfischen Epik im 13. Jahrhundert*. Berlin, New York: De Gruyter.
- BUMKE, Joachim. 1996b. „Der unfeste Text: Überlegungen zur Überlieferungsgeschichte und Textkritik der höfischen Epik im 13. Jahrhundert.“ In „Aufführung“ und „Schrift“ in Mittelalter und Früher Neuzeit. ed. Joachim Bumke, 118 – 129.
- BUMKE, Joachim. 1997. „Autor und Werk: Beobachtungen und Überlegungen zur höfischen Epik (ausgehend von der Donaueschinger Parzivalhandschrift Gdelta).“ In *Philologie als Textwissenschaft. Alte und neue Horizonte*. eds. Tervooren, Helmut – Horst Wenzel, *Zeitschrift für deutsche Philologie* (116), 87 – 114.
- BUMKE, Joachim. 1999. *Die "Nibelungenklage": synoptische Ausgabe aller vier Fassungen*. Berlin, New York: De Gruyter.
- CERQUIGLINI, Bernard. 1983. „Éloge de la variante.“ *Langages* 17; 25 – 35.

- CERQUIGLINI, Bernard. 1989. *Éloge de la variante: Histoire critique de la philologie*. Paris: Éd. du Seuil.
- COLLINI, Stefan. 1996. „Einführung. Die begrenzbare und die unbegrenzbare Interpretation.“ In *Zwischen Autor und Text: Interpretation und Überinterpretation*. ed. Umberto Eco, 7 – 28. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- GÄRTNER, Kurt. 1988. „Zu den Handschriften mit dem deutschen Kommentarteil des Hoheliedkommentarteils Willirams von Ebersberg.“ In *Deutsch Handschriften 1100-1400*. eds. Volker Honemann – Nigel F. Palmer, 1 – 34. Tübingen: De Gruyter.
- HAHN, Karl August, ed. 1840. *Gedichte des XII. und XIII. Jahrhunderts*. Quedlinburg, Leipzig: Druck und Verlag von Gottfried Basse.
- HEINZLE, Joachim, ed. 1994. *Modernes Mittelalter: Neue Bilder einer populären Epoche*. Frankfurt/M.: Insel-Verlag.
- KLEIN, Thomas. 1985. „Heinrich von Veldeke und die mitteldeutschen Literatursprachen: Untersuchungen zum Veldeke-Problem.“ In *Zwei Studien zu Veldeke und zum Strassburger Alexander*. eds. Thomas Klein – Cola Minis, 1 – 121. Amsterdam: Rodopi.
- KRAUS, Carl. 1899. *Heinrich von Veldeke und die mittelhochdeutsche Dichtersprache*. Mit einem Exkurs von Edward Schröder. Halle an der Saale: Max Niemeyer-Verlag.
- MAN, Paul de. 1982. „The Resistance to Theory.“ *Theory and History of Literature* (33); 21 – 26.
- MARTI, Urs. 1988. *Michel Foucault*, München: C.H. Beck.
- MCGANN, Jerome. 2014. *A Republic of Letters: Memory and Scholarship in the Age of Digital Reproduction*. Cambridge, Mass., London: Harvard University Press.
- MÜLLER, Jan-Dirk, ed. 1996. *„Aufführung“ und „Schrift“ in Mittelalter und Früher Neuzeit*. Weimar, Stuttgart: Verlag J. B. Metzler.
- NICHOLS, Stephen G., ed. 1990. *New Philology* (Speculum Themenheft Nr. 65). Cambridge, Massachusetts.
- NICHOLS, Stephen G., ed. 1996. *Medievalism and the Modernist Temper*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- PESCHEL-RENTSCH, Dietmar. 1991. *Gott, Autor, Ich: Skizze zur Genese von Autorbewusstsein und Erzählerfigur im Mittelalter*. Erlangen: Palm & Enke.
- RÖCKE, Werner. 1995. „New Historicism: Perspektiven einer kulturwissenschaftlichen Mediävistik.“ In *Germanistik – Disziplinäre Identität und kulturelle Leistung. Vorträge des deutschen Germanistentages 1994*, ed. Ludwig Jäger, 214 – 228. Weinheim: Beltz.
- SABEL, Barbara – André BUCHER, eds. 2001. *Der unfeste Text: Perspektiven auf einen literatur- und kulturwissenschaftlichen Leitbegriff*. Würzburg: Königshausen und Neumann.
- SCHIEB, Gabriele – Theodor FRINGS. 1947. *Heinrich von Veldeke: Die Servatiusbruchstücke und die Lieder. Grundlegung einer Veldekekritik*. Halle/Saale: Niemeyer.

- SCHIEB, Gabriele – Theodor FRINGS, eds. 1949. *Heinrich von Veldeke zwischen Schelde und Rhein*, Berlin: Akademie-Verlag.
- SCHIEB, Gabriele – Theodor FRINGS, eds. 1964. *Heinrich van Veldeke: Eneide*. Berlin: Akademie-Verlag.
- SCHMITZ, Gerhard. 1991. „Intelligente Schreiber: Beobachtungen aus Ansegis- und Kapitularienhandschriften.“ In *Papsttum, Kirche und Recht im Mittelalter. Festschrift für Horst Fuhrmann zum 65. Geburtstag*. eds. von Hubert Mordek, 79 – 93: Tübingen: Niemeyer.
- SCHNELL, Rüdiger: 1997. „Was ist neu an der New Philologie?“ In: *Alte und neue Philologie*. eds. Martin-Dietrich Glessgen – Franz Lebsanft, 61 – 95. Tübingen: De Gruyter.
- SCHNELL, Rüdiger. 1998. „Autor und Werk im deutschen Mittelalter. Forschungskritik und Forschungsperspektiven.“ In *Wolfram-Studien XV. Neue Wege der Mittelalter-Philologie*, eds. Joachim Heinzle – L. Peter Johnson – Gisela Vollmann-Profe, 12 – 73. Berlin: Erich Schmidt-Verlag.
- STACKMANN, Karl. 1994. „Neue Philologie?“ In *Modernes Mittelalter: Neue Bilder einer populären Epoche*. ed. Joachim Heinzle, 398 – 427. Frankfurt a. M./Leipzig: Insel-Verlag.
- STACKMANN, Karl. 1997 *Mittelalterliche Texte als Aufgabe*, 1964, In *Kleine Schriften I*. ed. Jens Haustein, 1 – 26. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- STACKMANN, Karl. 2001. „Joachim Bumkes Ausgabe der ›Klage‹: Notizen zu einer bemerkenswerten Neuedition.“ *Zeitschrift für deutsche Philologie* Nr. 120; 381 – 393.
- SZONDI, Peter. 1967. „Über philologische Erkenntnis.“ In *Hölderlin-Studien: Mit einem Traktat über philologische Erkenntnis*. Peter Szondi, 9 – 34. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- TERVOOREN, Helmut – Horst WENZEL, eds. 1997. *Philologie als Textwissenschaft: Alte und neue Horizonte*. speciálne číslo *Zeitschrift für deutsche Philologie* (116).
- WACHINGER, Burghart. 1991. „Autorschaft und Überlieferung.“ In *Autorentypen*, eds. Walter Haug – Burghart Wachinger, S. 1 – 28. Tübingen: Niemeyer.
- WESTRA, Jan Haijo. 1995. „Die Philologie nouvelle und die Herausgabe von lateinischen Texten des Mittelalters.“ *Mittelalterliches Jahrbuch* 30; 81 – 91.
- WILLIAMS-KRAPP, Werner. 2000. „Die überlieferungsgeschichtliche Methode: Rückblick und Ausblick.“ *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* 25; 1 – 21.
- WOLF, Jürgen. 2008. *Buch und Text: Literatur- und kulturhistorische Untersuchungen zur volkssprachlichen Schriftlichkeit im 12. und 13. Jahrhundert*. Tübingen: Niemeyer-Verlag.
- ZIEMANN, Adolf, ed. 1838. *Altdeutsches Elementarbuch*. Der zweiten Ausgabe erster Band. Quedlinburg, Leipzig: Druck und Verlag von Gottfried Basse.
- ZUMTHOR, Paul. 1987. *La lettre et la voix: De la ›littérature‹ médiévale*. Paris: Seuil.

ZUMTHOR, Paul. 1994. *Die Stimme und die Poesie in der mittelalterlichen Gesellschaft*. München: Fink-Verlag.

Mgr. Roman Mikuláš, PhD.
Ústav filologických štúdií
Katedra nemeckého jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta UK
Račianska 59
813 34 Bratislava
a
Ústav svetovej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava
Slovenská republika
roman.mikulas@savba.sk